

Egyed Emese

Voltaire és Fekete János gróf levelezése Kritikai rekonstrukció

Voltaire (1694–1778) kiterjedt és lankadatlanul elevenen tartott kapcsolatrendszere tagadhatatlanul hozzájárult népszerűségéhez és eszméi ismeretéhez Európa-szerte. Noha műveinek kinyomtatása és terjesztése a Habsburg Monarchiában tilos volt, különböző nyelvű kéziratos másolatokban, névtelen vagy álnéven kiadott nyomtatványokban olvasták írásait, ezt bizonyítják a közép-kelet-európai Voltaire-recepcióra vonatkozó kutatások nyomán egyre több helyen felbukkanó, teljes vagy töredékes Voltaire-művek, fordítások is.¹ (Azon csak csodálkozni tudunk, hogy az úgynevezett Köztes-Európa fordítástörténete megírásakor a Voltaire-recepció nem volt kérdés.)² A magyar kutatók közül újabban Bárdos Miklós Fekete gróf Ligne herceggel való kapcsolatát értelmezte,³ Penke Olga „Az olvasás szörnyű veszélyei.” *Rejtőző kéziratos Voltaire-másolatok feltárása Adalékok Galánthai Fekete János pályaképehez* címmel adott hírt a jelenleg a szegedi Szegedi Tudományegyetem könyvtárában található és a galánthai Fekete János gróf által összegyűjtött Voltaire-anyagról.⁴

A tudósok levelezésének vizsgálata a fennebb említett kapcsolatrendszerek feltárását immár több mint egy évszázada segíti; a 18. századi szerzőkre vonatkoztatva ez az írók levelezését is jelenti. A magyar szerzőkre vonatkozóan például Kazinczy Ferenc levelezésének kiadását a Magyar Tudományos Akadémia vállalta a 19–20. század fordulóján, és még korunkban is járultak újabb kötetek a sorozathoz.⁵ A külfölddel való kommunikálás ebben az időben részben még latin nyelvű, de a francia és az olasz, kisebb mértékben az angol is számításba jöhet a levelezésben.

Nem újdonság Fekete János gróf (1741–1803) idegennyelv-ismeretéről szólni. Verseiről Henry Tronchon értekezett,⁶ többnyelvű levelezése ma is tanulmányozható a Magyar Nemzeti

Egyed Emese (1957) – irodalomtörténész, professor emerita, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, egyedemesek@yahoo.com

¹ A magyarországi Voltaire-recepciónak a fordítások összegyűjtésére vonatkozó feladatát Penke Olga (1946–2022) vállalta.

² Ezek egyik nemzetközi összefogással létrehozott szintézise: *Histoire de la traduction littéraire en Europe médiane. Des origines à 1989*. Sous la direction de Antoine Chalvin – Jean-Léon Muller–Katre Talviste et Marie Vrnat-Nikolov. Rennes 2019. A kötetben egyszer fordul elő a filozófus neve – bizonyára azért, mert az egykori szovjet befolyás alatt levő európai országokra kiterjedő és Franciaországban kezdeményezett projektben Voltaire „nem volt kérdés”.

³ Bárdos Miklós: Le Comte Janos Fekete de Galanta, disciple hongrois du Prince de Ligne. *Nouvelles Annales Prince de Ligne* XIII. évf. 1999. 189–215.

⁴ *Magyar Könyvszemle* 78477155.pdf (core.ac.uk)

⁵ Kazinczy Ferenc: *Levelezés XXIV. kötet* (Harmadik pótkötet). S. a. r. Orbán László. Debreceni Egyetemi Kiadó/ Debrecen University Press 2013; Kazinczy Ferenc: *Levelezés. XXV. kötet (hivatali levelezés)*. S. a. r. Soós István. Debrecen 2013.

⁶ Henri Tronchon: „Les oeuvres posthumes de Jean Fekete de Galántha, voltairien de Hongrie”. *Revue des études hongroises* 1934. 71–100.

Levéltárban, ezt – a nyelvhasználatra koncentrálnak – alapos tanulmányban Claude Michaud ismertette.⁷

Hogy Fekete Voltaire-rel is váltott leveleket, azt sokáig a gróf költői hazugságának tekintették mind a kortársak, mind a Voltaire-kutatók. Monográfusa, Morvay Győző nem vonta kétségbe a levelező kapcsolatot.⁸ Ténynek tekintem ezt a levelezést, és komolyan veszem az elérhető forrásokat, bízva abban, hogy sikerül hihető írásos dialógus modelljét rekonstruálnom. Kutatásom célja, hogy egy folyamatra rávilágítsak, amelyben az előítélet felől, a Voltaire-szövegkiadások és francia–magyar kulturális kapcsolatok vizsgálata során közeledünk az értelmiségi kapcsolathálózatban tényleges jelen levő, sőt igen aktív többnyelvű magyar szerző megismeréséhez, látjuk a lehetőségét elismertségének is összes művei kiadása révén.

A 18. században az európai irodalmi értékrend elsősorban a klasszikus ókorra, másodsorban a középkor tudós szerzőire és csak harmadsorban vonatkozott a francia klasszikus, kisebb arányban a korabeli szerzőkre. Magyar írói hierarchiáról ekkor aligha beszélhetünk. Gyöngyösi Istvánt, Zrínyi Miklóst emlegették, ha csak egyes mondásaikat ismerték is. Bod Péter ugyan elkészítette *Magyar Athenasát*, és közre is bocsátotta, Benkő József is kiadta *Transylvaniáját*, amelyekben tudós könyvszerzők neve is szerepelt, de ezek korabeli recepciója nem volt széles körű. A magyar írók kanonizációját ténylegesen Kazinczy Ferenc befolyásolta publikációival, de még inkább hatalmas levelezésével, a magyar irodalom történeti képe és Pantheonja szempontjából számolnunk kell továbbá az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság hatásával is, az Erdélyi Múzeummal (1814–1818), aztán a reformkori pesti triáznak nevezett Vörösmarty, Bajza és Toldy működésével, a Kisfaludy Társaság és vele párhuzamosan a Magyar Tudós Társaság, a Magyar Tudományos Akadémia szerepével.

Gróf galánthai Fekete Jánost magántitkárán, Mátyási Józsefen (1768–1849) kívül, aki maga is verselt, hazájában inkább azok értékelték, akik szűkebb környezetéhez tartoztak.⁹ A magyar irodalomtörténet-írás mostanában újra értékelni kezdi a fordításkultúrát és a kultúrákat, nyelveket összekapcsoló irodalmi fordításokat. A fordításműveknek valamilyen mértékben a magyar irodalomhoz is való rendelése nem bevett szokás, az írói pályavizsgálatba ugyan bevonják a fordítói munkát, de a fordításműveken túl terjedő, egyéni fordítóiprogram-jellegű teljesítményeket inkább intézményekhez rendelik – ilyen lenne Vörösmartyék Shakespeare-fordítása a Magyar Tudományos Akadémia programjában, vagy az Erdélyi Színháztársaság és az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság esetében Barcsay László, illetőleg K. Boér Sándor drámafordítói munkássága.

Fekete gróf a hagyományokhoz híven fordított az ókori klasszikusoktól – csakhogy Ovidiustól éppen egy *Ars Amatoria*-részletet (ebben is Voltaire-t követte). Fordított francia libertinus szerzőktől verseket, németből drámát, próza- és versszövegeket – többnyire részleteket –, drámát (operalibrettót), olasz nyelven publikált. Magyarul pályája utolsó másfél évtizedében verseket írt (ezeket nem próbálta publikálni), és a magánleveleken kívül egy-két esszét (történelmi esszétörödéket – *Magyarok történetei* – Biró Annamária közölte¹⁰).

⁷ Claude Michaud: Felvilágosodás, szabadkőművesség és politika a 18. század végén - Fekete János gróf levelezése. *Századok* 1983/3. 558–599.

⁸ Morvay Győző: *Gróf galánthai Fekete János 1741-1803*. Bp. 1903.

⁹ Kivételnek számít Csokonai Vitéz Mihály, aki szeretett volna személyes kapcsolatba is kerülni a gróffal. Lásd Mátyási József Csokonainak írt levelét, Fót 1803. május 30. *Csokonai Vitéz Mihály összes művei. Levelezés*. Kiad. Debreczeni Attila. Bp. 1999. 267–268

¹⁰ Biró Annamária: Magyarok történetei. *Erdélyi Múzeum* LXXIII. évf. 2011/3. 170–178.

Gróf Fekete János életrajza címszavakban

A gróf gyermekkorra a Fekete- és Niczky-birtokokon telt. Diplomata pályára készítette apja, Fekete György országbíró. Bécsben a Theresianumban tanult, 6 évet töltött Triesztben, szabadkőműves kapcsolatait idegen nyelvű levelezés tanúsítja. A császárvárosba visszatérve katonatiszti rangot vásárolt, rangemelését zavaros pénzügyei is akadályozták. Részt vett a pozsonyi országgyűlésen 1790/91-ben Arad megye követeként. Eszterházy Mária Franciskával kötött, rövid ideig tartó házasságából született Ferenc nevű fia, akivel a Fekete családnak ez az ága kihalt. Élete állomásai közül megemlíthjük – főleg a kortársaira kevésbé jellemző világlátottság hangsúlyozása miatt – Milánót, Párizst, Brünnt, Fótot, Pestet, Szentannát (Arad megyében). Kedvelte a színházat, az operát. Művei kiadását Charles-Joseph de Ligne herceg (1742–1814) támogatta.

Úgy látjuk, az íróember megítélése Fekete János esetében kíváncsiság helyett előítéletességet jelentett. A gróf gesztusait gyanakvás és lenézés kísérte, a magyar irodalomtörténet többnyire egy anekdotával intézte el francia irodalmi kapcsolatait. Ez a „kritikai tradíció” így szól: „Voltaire megállapítja [Fekete Jánosról]: Bora jobb, mint verse.” Magának a kapcsolatnak tényleges tétje senkit nem érdekelt, Fekete magyar nyelvű munkássága kevés kivétellel ma is kéziratban olvasható, a 20. századi töredékes közlések jobbra visszhangtalanok maradtak. Kötetei név nélkül vagy írói neveken jelentek meg: *Die Buchstaben... Bruchstücke über was sie wollen; Tableaux mouvants de Vienne* (németül, átdolgozás 1921); *Mes Rapsodies ou recueil de differents essais de vers et de prose...* Geneve, 1781 (par un Cosmopolite). Kisnyomtatvány formában is megjelentek udvarlóversei.

Munkái révén ismertebb lett Magyarországon kívül, mint hazájában, ezt a kiadványait támogató személyek okán állíthatjuk (ilyen volt Ligne herceg),¹¹ vagy a levelezését olvasva.

A levelező felek: egy gazdálkodó filozófus és egy verselő magyar főnemes

Voltaire már korában (1750–1786) ismertté vált; kedvelők és ádáz ellenségek csoportjaiba sorolhatjuk azokat, akik tudomást vettek munkáiról. Tény, hogy kihasználta a nyomtatott sajtó és a személyes kapcsolatok lehetőségeit. Franciául írt elsősorban, de levelezésében használta az olaszt és az angolt is.

Fekete János grófról nem csak más mondta, hogy kozmopolita. Tény, hogy máig nem lett része a magyar irodalmi kánonnak, egy anekdota szereplője inkább. Korában excentrikus viselkedése volt hírértékű. Szabadkőművessége, francia, német, olasz publikációi, levelezése inkább egy virtuális irodalmi reszpublika tagjának mutatják, nem valamely magyar írócsoporthoz tartozóként.

Fekete János első, Voltaire-hez intézett levelének (1767.06.09) utóirata: ¹²

¹¹ József nádort és feleségét köszöntő versét Ligne herceg műveinek *Mélanges littéraires* című sorozatában közölte. *Mélanges littéraires 1796-1808*, a vers olvasható még: Rosta Lívia: *Galánthai Gróf Fekete János kiadatlan francia költeményei*. Pécs 1933. 21.

¹² A levélrészletek magyar változatát e tanulmány szerzője fordításában közöljük.

Közben engedje meg, hogy e levél lehetőségével élve részt vegyek egy Önhöz és az emberiséghez annyira méltó cselekedetben, képességeimhez mérten részt vállalva a Sirven család terheiből, e szerencsétleneket a babona pallosa kíméletlenül sújtja egy olyan században, amely, úgy tűnt, eléggé felvilágosult ahhoz, hogy csapásaitól megvédjen bennünket. Ez a család, Uram, bizonyára a legkegyetlenebb nyomorban tengődne Ön nélkül, aki mert menedéket és elég erős védelmet nyújtani neki, és példájával néhány királyt is erre ösztönzött, ami végtére az életet jelentette a család számára ebben a helyzetben. Kérem, juttassa el részemről a Sirven családnak ezt a csekélységet – mint egy olyan magánszemélytől, akit boldoggá tesz, hogy fölöslegét az üldözött ártatlanság hasznára fordítsa.¹³

A levél aláírása: L'Inconnu (Az Ismeretlen)

Itt emlékeztetünk arra, hogy Voltaire a Sirven-ügybe hathatósan beavatkozott, Beaumont püspök, a Parlament által kinevezett ügyvéd adminisztratív eljárása következtében (1777) Pierre-Paul Sirvent, akit leánya meggyilkolásával vádoltak, csak a perköltség terhelte. Ezt a családot kívánta Voltaire közbenjárásával Fekete János anyagilag segíteni.

Levelezőtársa volt Fekete gróf Voltaire-nak vagy sem?

A korai Voltaire-levélgyűjteményekben Fekete nevű feladó szerepel, ez a név aztán egy időre eltűnik az ilyen kiadványokból (a Fekete nevet álnévnek vélik a közreadók), aztán mint le comte Fékété vagy János Fekete ismét bekerül a levelezéskötetekbe. Fekete János nyomtatott művei írói nevesek/”álnevesek”: a *Die Buchstaben* Alethophilos néven jelenik meg, az *Esquisse d'un tableau mouvant de Vienne* „vázolója” „egy kozmopolita”, a *Mes Rapsodies* szerzője: *** gróf...

Élete végén a gróf magyarul írt verseket,¹⁴ leveleket, ezekben kulcsot adott álneves, korábbi műveikhez.

A Voltaire által írott levelek Fekete János kötetében *Mes Rapsodies ou Recueil de differents essais en vers et en prose du comte de **** (Geneve 1781) és kisebb részben másolatban maradtak fenn. Az egyetlen kivétel a rövid vers, amelyben Voltaire „a hunok származékának” a *Les Scythes* dráma iránti érdeklődéséről tündököl – és a barbárság jelentéséről.

Levelek sora

Számításaink szerint Fekete gróf kilenc levelére Voltaire hét levélben válaszolt. A levélbarátság kezdeményezője (1767 júniusában keltezett levelével) a gróf, az utolsó, kapcsolatzárónak tekinthető levelet (1769-ben) Voltaire írta. A leveleket, mint említettük, a gróf közölte

¹³ Permettez, en attendant, que j'en profite de celle ci pour participer à une action si digne de vous et de l'humanité, en soulageant selon mes facultés les Sirvens, ces malheureux que le glaive de la superstition persécute avec atrocité dans un siècle qui paroisoit etre assez éclairé pour nous mettre à l'abri de ses coups. Cette famille languiroit sans doute dans la plus cruelle misère sans vous, Monsieur, qui daignâtes lui accorder un azile et une protection assez puissante pour entrainer celle de quelques Rois que vôtre exemple a animé à l'être en effet dans cette occasion. Daignez remettre aux Sirvens cette bagatelle de la part d'un particulier qui se croit trop heureux d'employer son superflu à secourir l'innocence persécutée. (9.06.1767)

¹⁴ *Fekete János Magyar Munkái*. MTA Könyvtár Kézirattára K 684.; Uo. *Régi és újabb írók* 4r. 353.

Mes Rapsodies című, Voltaire halála után publikált anonim kötetében, először a Voltaire által küldötteket, majd sajtóait (a keltezést nem minden esetben tüntetve fel).

Ezeket a 18. századi, elképzelésünk szerint Fekete által „sajtó alá rendezett” vagy legalább az ő hozzájárulásával közölt szövegeket egybevetettük a Voltaire-művek kritikai kiadásainak anyagával. (A Bestermann kezdeményezte angliai vállalkozást¹⁵ francia nyelven és némileg – főleg a jegyzetanyagot – kibővívte a Gallimard Kiadó tette közzé.) Ezekből alakítottuk ki a dialógus elvét szolgáló sorozatunkat, tudomásul véve, hogy a Fekete János gróf által írott levelek eredetijéhez maguk a kritikai kiadások sajtó alá rendezői sem fértek hozzá.

A címzett Voltaire:

- D 14220 1767. június 9.
- D 14260 1767. július 7.
- D 14275 1767. július 14.
- D 14462 1767. október 1.
- D 14505 1767. október 29.
- D 15137 1768. július 10.
- D 15268 1768. október 20.
- D 15389 1768. december 26.
- D 16008 1769. november 23

A címzett Fekete János gróf:

- D 14236 1767. június 24.
- D 14357 1767. augusztus 12.
- D 14498 1767. október 23.
- D 14916 1768. április 4.
- D 15314 1768. november 14
- D 15460 1769. február 3.
- D 16010 1769. november 27.

A gróf sokáig sürgette Voltaire-t, hogy mondjon véleményt francia nyelvű verseiről, és végül ki is „csikart” egy részletes és szigorú bírálatot a *Sur le mariage* (A házasságról) című verséről. Fekete válasza önérzetes és határozott írói véleményről vall. Vállalta verses művei szabálytalanságát, tudta, hogy nem anyanyelven ír, és hogy számára sajátos nyelvi játék a francia poézis. A gondolkodás szabadságára utalt élőbeszédszerű verselése és többnyire esz-szészerű szövegekből álló prózája is.

A párizsi Voltaire-kéziratok jelenleg a Francia Nemzeti Könyvtár Különgyűjteményi részlegén találhatóak, a könyvtár belvárosi részlegén, a Mazarin-palotában. Egyes darabjaikat vagy a korabeli másolatokat a genfi Voltaire-múzeumban vagy egyebütt, például a szentpétervári Voltaire-gyűjteményben őrzik.

¹⁵ *The Complete Works of Voltaire. Correspondence and Related Documents. XLVIII. List of Letters: Alphabetical by Correspondents.* S. a. r. Theodore Bestermann. Oxford 1976.

Levélmelléletek

A levelek udvariaskodások és köszönetnyilvánítások hol távolságtartó, hol bizalmas, sőt játékos stílusban. Külön értéket képviselnek a melléletek. Ezek közül tudunk a gróf legalább kétszeri komoly tokaji borküldeményről, a Sirven család megsegítésére küldött összegről és Fekete francia verseiről, esszéjéről (*Lettre d'un réformé protestant...*). Voltaire leveleinek is voltak melléleteik: a *Lettre d'un amant de Bâle.* című antiklerikális pamflet és a *Les Scythes* tragédia bizonyítottan eljutott a magyar szerzőhöz. Maga az elküldött drámaszöveg lappang. Kisebb prózaküldeményekre is utal Voltaire Fekete grófnak címzett leveleiben. Abban a kézíratos anyagban, amely Fekete hagyatékából a Magyar Nemzeti Levéltárba került, ilyen szövegek nem találhatók, sem Voltaire-autográfák.

A kanonizált Voltaire-kiadások (például *Correspondance*: Bestermann,¹⁶ Gallimard, 1983.) a levélmelléleteket külön kötetben és csoportosításban közlik. Ez nehézkessé teszi a levélintenció rekonstruálását és a levéldialógus megértését is akadályozza.

Pedig a források egybevetése meglepő eredményekkel járhat: Voltaire például álneves pamflet írására kéri magyar levelezőtársát. Fekete gróf 1767. október elsején datált levelében (válaszként) a következő áll:

Fordítsuk a szót Marquis de Miranda levelére, amelyet ön volt szíves nekem elküldeni; a dicséreteket, amelyekkel ön megtiszteli a gyenge vázlatokat, ki kellene érdemelni, hogy a cáfolatot annak rendje s módja szerint elkészítsem; de a szerény veréb mérheti-e magát a sashoz, és emberem (?) elővigyázatlanágból nem adott felhatalmazást arra, hogy elveszítsem azt a kevés elismerést, amellyel ön talán irántam viseltetik. Igaz, hogy volt szerencsém Hollandiában való utazásom idején személyesen megismerni Marquis de Miranda urat, örömmre szolgál, hogy elég jó gondolkodása módját képes voltam eléggé megérteni, ahhoz hogy felmérjem, mennyire fel fogja háborítani a bázeli Amman hitetlensége és csípős nyelve; a márkí úr ugyancsak ragaszkodik vallásához, és éppen eléggé ismeri hazáját, hogy ne bosszantanák a szitkok, amelyeket az Amman ennek vagy amannak osztogat; ha a bázeli különös értelmével bírnék, nem esnék nehezemre a márkí nevében való válaszadás. De mivel ilyennel nem rendelkezem, hallgatnom kellene, és ez bizonyára a legbiztosabb álláspont lenne: de ügyem helyességére büszkén úgy vélem, Erembolt urat képes leszek megcáfoni [az övével] végtelenül összemérhetetlen fegyverzetben is...¹⁷

¹⁶ A Voltaire-levelezés első megbízható kiadása: *Voltaire Correspondance*. 107 kötet. S. a. r. Bestermann. 1953–65. A köteteket franciára fordított jegyzetekkel ellátva a Gallimard Kiadó publikálta. Itt a megfelelő kötetek: 8, 9 és 10.

¹⁷ Az eredeti francia szöveg a következő (Fekete János francia ortográfájával):

Venons à la lettre du Marquis de Miranda, que vous avés la bonté de m'envoyer ; il faudrait mériter des éloges dont votre indulgente bonté comble de faibles esquisses, pour pouvoir la refuter comme il faut; l'humble passereau osera-t-il se mesurer à l'aigle, & mon home ne m'a-t-il pas engage par son imprudence, à perdre le peu de bonne opinion, que vous avés peut-etre de moi. Il est vrai qu'aïant eu le plaisir de connaître M. le Marquis de Miranda particulièrement, pendant mon voïage de Hollande, je me flatte d'avoir assés bien saisi sa façon de penser, pour savoir , combien il sera indigné de l'impiété & de la causticité de l'Amman de Bâle; Monsieur le Marquis est trop attaché à sa religion, & connait trop bien son païs, pour ne pas etre outré des injures de l'Amman dit à l'un , & à l'autre; si j'avais le genie supérieur du Bâlois, je ne serais pas embarrassé de répondre au nom du Marquis. Ne l'aïant point il faudroit me taire, & ce serait sans doute, le parti le plus sûr; mais fier de la bonté de ma cause je crois pouvoir combattre Monsieur Erembolt même à armes infiniment inégales... (1767. október 1.) (271–272)

A gróf tehát nem éppen a várt módon, de megoldja meg a feladatot: szerephelyzetből fogalmaz deista ízű esszét: Egy protestáns tiszt levele... Gróf Úrnak, barátjának (*Lettre d'un officier protestant réformé a M. Le Comte... son ami*); ez a szöveg a *Mes Rapsodies* című kötetben olvasható. Az esszé egy deista imádságot is tartalmaz, a levél végén pedig magyarázat áll:

ezt az imádságot a protestáns templomokban is elmondom, mert a kétféle vallás(félekezet) között nincs különbség, csak annyi, hogy a katolikusoknál jobban szórakozom a formások nevétségéért miatt, ilyenek a mi vallásunkban nincsenek.¹⁸

Névhasználat, utalásos jelleg, levélmelléletek (dialogikus jelleg, közös nyelv)

Egymásnak is gyakran írtak álneves leveleket. A szerzői „rejtőzködés” ellenében hatnak azonban egyéb források (Fekete gróf írói hagyatéka, a Voltaire-levelezés kéziratos darabjai).

Voltaire 1767 aug. 12-i, Fekete Jánosnak írott levelét mint RATEIVOL CATHOL. ROMAIN írja alá (vagyis Ratheivol római katolikus – ahol a RATHEIVOL a Voltaire anagrammája. Ehhez a levélhez mellékletet csatol: *Copie de la lettre d'un Amman de Bale, a M. Le marquis de Miranda, Camerier Major du Roi*. Az (aláírás:) Erimbolt, d'Espagne, du 11 aout 1767.¹⁹ 1768. július 10.

Fekete János gróf). 1738–1803 közt németül, franciául, magyarul írt: az „Amman de Bale” „A bázeli hivatalnok levelére” 1767 októberében kellett volna válaszolnia.

Un cosmopolite : *Lettre d'un officier protestant réformé a M. Le Comte... son ami*

A szkíták: téma, verses tragédia és filológiai kérdés

A barbár és a civilizált fogalmak ellentétes értelmű használata figyelhető meg a levelezésben.

Voltaire történelmi drámája a *Les Scythes*, Fekete gróf kéri a szöveget, a küldemény megérkezik. Voltaire kísérő levele hátlapján egyértelmű címzettnek szól a vers: „Hunok egy származéka szkíta drámámat kéri... A verset később Byeloselsky hercegnek küldi el, a Voltaire-szövegkritika ezt a személyt ismeri el címzettnek. Pedig Voltaire először a vallási kérdéstről, a főrangú papi személynek írandó cáfolatról Fekete Jánosnak címzett levelében tárgyalt. Később ismételte ezt meg Byeloselsky hercegnek. De a szövegkritikában, tévesen, az utóbbihoz rendelik ezt a küldeményt és tematikát. Egymásutániságból helyettesítés lett, Fekete neve és személye – a Voltaire-levelezés kritikai kiadása szerint – kimaradt ebből a vitatörténetből.

Fekete gróf mint író és politikus nem volt elég népszerű – hazájában sem, Voltaire 1769-ben „ejti” mint keleti ágensét. Úgy vélhette, hogy a magányos szerző és egyre inkább elszigetelődő

¹⁸ Az eredeti: le ridicule des cérémonies que nous n'avons pas); a vallás, amelyet szívembe helyeztél, ceremóniák nélkül való („la religion que tu as mis dans mon coeur est sans cérémonies”).

¹⁹ Voltaire összes művei 1824-es kiadásában (*Oeuvres complètes*) a levél keltezéséből az évszám hiányzik: aug. 10., és Amtmann de Bale alcímmel közlik.

magyar nemes rajongóból barátta kívánt volna lenni: ehhez talán az immár hatalmas tekintélyű filozófusnak sem érdeke, sem érzelmi szükséglete nem fűződött.

Alexandre Mihajlovics Byeloselsky –Byelosersky herceg Fekete Jánosnál egy évtizeddel fiatalabb (1752 –1809), franciául ír. Befolyásos ember, rangja, hatása az orosz és a porosz elit körökben nagy: Voltaire már az 1770-es években őt preferálja eszméi „keleti” népszerűsítőjeként.

Az „*un descendant des huns...*” kezdetű írást (értsd: *A hunok egy származéka...*) – amelyet a keltezés szerint 1775. márc. 27-én küldött el – hozzá rendeli a szövegkritika, pedig a Feketének címzett levélmásolat hátlapján található, saját kezű kézírata a Francia Nemzeti Könyvtár Voltaire-gyűjteményében lelhető fel:

Un descendant des Huns veut voir mon drame Scythe;
Ce Hun plus qu’Attila rempli d’un vrai mérite
A fait des vers français, qui ne sont pas communs.
Puissies-vous dans les miens en trouver quelques uns
Dont jamais au parnasse Apollon ne s’irrite.
Ceux qu’on rime aprésent (!) dans la Gaule maudite,
Sont bien durs & bien importuns;
Il faut que désormais la France vous imite,
Nos rimeurs d’aujourd’hui sont devenus des Huns.

(Fekete megjegyzése: Monsieur de Voltaire avait collé ces vers sur la Tragédie vagyis: Voltaire úr e sorokat a Tragédia [értsd: a Les Scythes] hátoldalára ragasztotta.)

Összegzés

A művelt katona és pedagógus Morvai Győző monográfiája közlésével 1903-ban nevet adott a félreismert vagy nem ismert írónak. Filológiai kutatások (Polgár Anikó, Biró Annamária) magyar oldalról főleg a kéziratot magyar nyelvű szöveghagyaték révén erősítették rá a pozitív képre. Francia és angol Voltaire-kutatások a magyar levélíró személy tagadásával, majd elfogadásával, a levélmelléletek figyelmen kívül hagyásával csak részben javítottak a megítélésen. Fekete teljesítette Voltaire kérését, nem katolikus papságot, hanem keresztény vallást bírál (*Lettre d’un officier protestant...*). A keleti-nyugati szembeállítás bírálatát adó epigrammáját Voltaire hamarabb (1768) küldte el Fekete grófnak, mint Byeloselsky hercegnek (a két személyből az elismert levelezéskiadásokban egy lett: Byeloselsky. Szükséges a levelezésnek a melléletekkel együtt való kiadása magyar nyelven is, mind a Fekete–Voltaire kapcsolat jobb megértése, mind Fekete János írói krédója alaposabb ismerete céljából.

Voltaire's Correspondence with Count János Fekete. An Attempt for Critical Reconstruction

Keywords: Voltaire, János Fekete, correspondence, chronology, attachments

The work focuses on Voltaire's correspondence with János Fekete, one of the Hungarian translators of some of Voltaire's poetic works. On the basis of the critical edition of Voltaire's correspondence, Fekete's book *Mes Rapsodies* (1786) which contains most of the texts, and also of other literary sources, the chronological order of these letters, some of which have not been dated, is established. The correspondence covers a period of two years, 1767-1769, and counts 16 letters. Apart from this chronology, it is shown that some texts sent by Voltaire to Count Fekete were sent a decade later to Prince Byeloselsky, and the critical edition published in the 20th-21st century refers only to Byeloselsky. The work also thematizes the fact that Fekete requested from Voltaire the criticism of his poems, which was achieved through a long prosody lesson. The importance of evaluating these letters together with the attached texts (poems, short stories, pamphlets) is also stated.